

Univerzitet u Sarajevu

Fakultet političkih nauka

Odsjek : žurnalistika/ komunikologija

Tema eseja : Nepoznate činjenice iz Bosne i Hercegovine (Humačka ploča)

Naziv predmeta : Medijska kultura

Studentica : Amina Memović

Broj indeksa : 1044 /II-K

Sažetak

Dugo vremena književni historičari, a naročito književni kritičari u svim južnoslavenskim zemljama, gledali su na staru književnost skoro sa prezrenjem, nalazeći da je prevodna, da je pisana na jeziku koji narod ne razumije, da je svojim vjerskim domišljanjima i pretjerivanjima nezanimljiva, pa i dosadna. Tek u novije vrijeme izvršena je kritička valorizacija te i takve literature, čime se došlo do novih rezultata. Pobijedilo je shvaćanje da su i primjeri pismenosti dragocjeni prilog svakog naroda u njegovom razvoju i rezultati koji ulaze u fond kulturnog naslijeđa. Tematika vjerskih odnosa u Humskoj zemlji u srednjem vijeku često je zaokupljala pažnju historičara počevši od kraja 19. stoljeća do današnjih dana. Kako se Humska zemlja nalazila na razmeđu Istoka i Zapada, katoličke i pravoslavne crkve, hrvatskoga i srpskoga prostora, te kako je bila pod vlašću i jednih i drugih i pod utjecajem i jedne i druge crkve ova je tematika zaokupljala pažnju i "istočnih" i "zapadnih" historičara maloga humskog svijeta i njegova okruženja.

Ključne riječi: humačka ploča, kultura, bosansko crkveni književni spomenici, glagoljsko pismo, srednje vjekovna Bosna.

Abstract

For a long time, literary historians and especially literary critics in all south slavic countries looked at old literature with almost contempt finding that it was translated that it was written in a language that the people did not understand that it was uninteresting and even boring due to its religious ideas and exaggerations. Only recently has such valorization been critically valorized which has led to new results. The understanding that the examples of literacy are also a valuable contribution of every nation in its development and the results that enter the cultural heritage fund has won. The topic of religious relations in the land of Hum in the middle ages often occupied the attention of historians from the end 19th century to the present day. As the land of Hum was located at the crossroads of east and west the catholic and orthodox churches the Croatian and Serbian areas and as it was under the rule of both churches this topic occupied the attention of both eastern and western historians of the small Hum world and its surroundings.

Keywords: humac tablet, culture, Bosnian church literary monuments, glagolitic script, medieval Bosnian.

Uvod

Humska zemlja ili zemlja Hercegovine iz srednjevjekovlja. To je vrijeme koje ne poznaje čiste etničke odrednice na današnji način, tako učitavanje današnjice u drevnu prošlost ima i metodološke i epistemološke nedostatke. Humačka ploča je najstariji pisani spomenik.

Bila je do 1958. uzidana u pročelje franjevačkog samostana na Humcu pored Ljubuškog u Hercegovini a čuva se u muzeju humačkog franjevačkog samostana. Ploča je duga 68 cm, široka 59 cm, debela 15 cm i teška 124 kg. Natpis ima 80 slova u 25 riječi. Vjeruje se da

potječe iz 10. stoljeća. Natpis na ploči je uklesan spiralno u tri reda u obliku čeverokuta, kako bi se mogao čitati prilikom obilaska oko oltara.

Natpis nije moguće sa sigurnošću u potpunosti protumačiti zbog toga što su određena slova slabo ili nikako vidljiva uslijed raspada kamena. Postoje i različita tumačenja imena. Natpis na Humačkoj ploči govori o crkve arhanđela Mihajla koju gradi određeni K'rsmir' skraćeno od Uskrsmir ili po drugom tumačenju Kresimir sa ženom imena Pavica.

„Kultura je ono iskustvo ili mnoštvo iskustava što ih je čovjek sabirao i akumulirao zahvaljujući svjesnom radu, ili bolje ona je pretakanje tih iskustava u materijalna i duhovna djela i življenje sa njima kao sa mjerom vlastitog bića (Fejzić- Čengić, 2009:18)

Moje mišljenje je Bosna i Hercegovina ima bogatu tradicionalnu kulturu i kulturne spomenike nema sumnje da se svakodnevno da primjetiti kako se dnevno susreću, sukobljavaju i nadopunjuju tradicionalne sa modernim kulturnim vrijednostima .

Humačka ploča se nalazi u Hercegovini. Bila je smještena u crkvi na takvu mjestu da se je, hodajući oko nje, lako mogao čitati tekst zadužbine. Vjerojatno je ta crkva bila srušena sredinom 16. st. Kad su u tom kraju Osmanlije porušili sve crkve. Na istom mjestu je u 19. st. bila dopuštena gradnja nove crkve na osnovi odredbe osmanlijske države da se nove crkve mogu graditi samo na mjestu srušenih. Kad je građena crkva sv. Ante i franjevački samostan na Humcu (1867.) ploča je bila uzidana s desne strane istočnoga ulaza. Izvađena je iz toga zida 1958. god. i smještena u samostanski muzej. Ulaz je nakon toga zazidan, a mjesto, gdje je prije bila ploča, vidno je označeno.

Valja poći od pretpostavke da tekst Humačke ploče nije pisala i klesala ista osoba. Tekst je pisao neki glagoljaš kojemu je glagoljica bila primarno pismo. To potvrđuje nekoliko činjenica: u pretežito ćirilicom tekstu pojava slova e (4 x) i t (1 x), pisanih glagoljičkim znakovima, izrazita zaobljenost ćirilicinih slova pod utjecajem oble glagoljice i redovito pisanje jora (ѣ) umjesto u ćirilici uobičajenoga jera (ѣ). Klesar je vjerno oponašao predložak. Na osnovi izgleda nekih slova može se pretpostaviti da nije bio pismen.

Razrada teme

Tekst Humačke ploče u suvremenom prijevodu može se razumjeti ovako:

„U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ovo je crkva arhanđela Mihovila, a zida ju Krsmir, sin Bretov, župi Vruljac, i žena njegova Pavica“

Na Humačkoj ploči nalazi se samo 25 riječi. Njih više od polovice skraćeno je tako da je ispušteno čak 28 slova. Uklesano je ukupno 77 slova, zatim znak križa na početku teksta i uspravna crtica iza riječi духа⁴ kojom je označen kraj invokacije. U ove riječi ispred

zadnjega slova nalazi se udubljenje koje je prouzročio klesar svojim dljetom pa je zadnje slovo morao uklesati nakon toga oštećenja. Na Humačkoj ploči je pokraćeno 11 riječi, ali te pokrate nisu označene titlama zbog premalo prostora među redovima. Klesar je pak svoje pogriješke redovito označavao crticom iznad određenoga slova. Ako iznad oštećenoga slova nije uklesana kakva crtica, to znači da je oštećenje nastalo kasnije.

Tekst Humačke ploče sadrži dovoljno fonoloških, morfoloških, leksičkih i drugih obilježja na osnovi kojih se može prilično točno sagledati jezična slika humske zemlje druge polovice 12. St

„Nalazeći se u položaju krajnje zemlje istoka izložene prema zapadu i krajnje zemlje zapada okrenute ka istoku, Bosna je oduvijek bila raskrsnica raznih interesa i razmeđe raznovrsnih uticaja. Takva njena situacija odrazila se i u njenoj pismenosti, književnosti i umjetnosti. U koje vrijeme prije dvanaestog vijeka počinje književni rad u ovoj zemlji, i kakve je prirode bio, teško je danas utvrditi.“ (Dizdar, 1969: 11)

Pretpostavlja se da je uporedo sa grčkim i latinskim pismom poslije pokršćavanja domaćeg stanovništva počeo prodor i slavenske pismenosti polahno rasprostiranje književnosti u ćirilometodskom duhu, a možda i razvijanje vlastite književnosti u takvoj tradiciji. Po oskudnim spomenicima koji su sačuvani do danas poslije viševjekovnog njihovog uništenja potvrđeno je prisustvo četiri pisma kojim su se služili stanovnici bosansko-humskog područja: grčkog, latinskog, glagoljice i ćirilice.

Ćirilično pismo ostavilo je više tragova u Hercegovini , a latinica u Bosni. Iako prisutni sve do XV vijeka, tragovi grčkog pisma mnogo su oskudniji od latinice. Latinski natpisi evidentirani su u periodu bosanskog srednjeg vijeka na nekim crkvenim građevinama, na novcima i pečatima bosanskih vladara na nadgrobnim pločama kraljeva itd. Humski kneževi u XII stoljeću, a bosanski banovi i kraljevi u XIV i XV, imali su posebne latinske kancelarije osposobljene za vođenje diplomatske prepiske sa zapadnim zemljama i primorskim gradovima. Sa slavenskom službom u crkvi prodira i slavensko pismo, glagoljica i ćirilica, a latinica se upotrebljava samo s vremena na vrijeme i u specijalnim slučajevima .

„ Za Bosnu i Hercegovinu se moglo reći da već sada ima značajan broj elemenata nove kulture , ali unatoč svemu da u njoj nisu prestali postojati elementi stare kulture , tradicionalne kulture “ (Fejzić- Čengić, 2009:27)

V. Jagić je iznio mišljenje da je jedan od najstarijih i najvažnijih glagoljskih spomenika uopće, Marijansko evanđelje, nastalo na jugozapadu naše zemlje. Ako ovaj crkveni rukopis, napisan oblom glagoljicom i nije kasnije od većine stručnjaka prihvaćen kao bosanski, dva rukopisa u fragmentima iz XII vijeka, Grškovićev odlomak i Mihanovićev odlomak rječiti su i mnogome neosporni svjedoci glagoljske pismenosti i crkvene književnosti na području Bosne, odnosno Huma.

Ovi spomenici pisani su poluoblom glagoljicom, koja je na prelazu iz oble, istočne, u uglatu, zapadnu glagoljicu te je zbog njene osobenosti u posljednje vrijeme nazivaju i bosanskom glagoljicom. U starije glagoljske rukopise srpskohrvatske recenzije, koji bi pripadali po svojim jezičkim i paleografskim osobinama ovoj bosanskoj grupi, pribrojan je nedavno još jedan rukopis, Splitski odlomak. Po pismu bi ovaj spomenik pripadao 12. stoljeću.

Vjerovatno je i prije i poslije Splitskog odlomka bilo i više i raznovrsnijih crkvenih spomenika u glagoljskom pismu, ali danas nema nikakvih neposrednih dokaza kojim bi se ova pretpostavka mogla utvrditi. Štaviše, Splitskim odlomkom prekida se lanac glagoljskih rukopisa za duži period. Dokaz da glagoljska književnost ovog područja ipak nije presahla nalazimo u nekim ćirilskom rukopisima s kraja 14. i iz prve polovine 15. vijeka, na čijim marginama su bosanski dijaci zapisivali glagoljske glose (u rukopisu Apostola Srpske akademije nauka u Beogradu, u rukopisu Čajničkog evanđeljai u Zborniku krstijanina Radosava, koji se danas nalazi u Vatikanu a još veća potvrda za to je u Hrvojem misalu koji je između 1403. i 1415. za velikog vojvodu bosanskog i hercega splitskog Hrvoja Vukčića Hrvatinića pisao dijak Butko vidljivo koliko je ranih bh.spomenika kulture raznašeno i nije na tlu Bosne što mahom ne brine nikoga a trebalo bi.

„Da je glagoljsko pismo bilo u upotrebi u crkvi i van nje, dokazuju još i epigrafi na nekoliko sačuvanih lapidarnih spomenika (natpis u crkvi u Kijevcima kod Prijedora iz XI – XII vijeka, izvjesni simboli u obliku glagoljskih slova na Kulinovoj ploči s kraja XII ili početka XIII vijeka.

Zapis u kamenu iz okoline Banjaluke XV vijeka, a na Humačkoj ploči kod Ljubuškog s kraja X ili početka XI vijeka primjetni su u ćirilskom tekstu glagoljski uticaji“ (Dizdar,1969: 13)

Upotreba ćirilskog pisma bila je mnogostranija i rasprostranjenija. Zato je i broj spomenika ćirilčke pismenosti i književnosti veći i raznovrsniji, mada je golem broj rukopisa uništen u viševjekovnom procjepu između neprijateljskih crkava, između zapadne i istočne, te stalnih, neprestanih mađarskih invazija i kasnijih stogodišnjih turskih pohoda i viševjekovne okupacije. Da je bosanska glagoljica ovdje u upotrebi nedugo iza njenog prodiranja u većinu južnoslavenskih zemalja, svjedoči natpis na Humačkoj ploči u Hercegovini, iz kraja X ili početka XI vijeka, nadgrobni i ktitorski epigrafi iz Travunije i srednje Bosne i Miroslavljevo evanđelje, nastali od sredine do kraja XII vijeka.

Sudeći po rezultatima najnovijih paleografskih i lingvističkih istraživanja ćirilicu su u Bosnu donijeli Makednoci, neposredno ili posredstvom i uticajem Zete. Ćirilčki bosanski spomenici mogu se po svojoj namjeni i izradi podijeliti u nekoliko osnovnih grupa. Na prvom mjestu su svakako rukopisi pisani staroslavenskim jezikom paleobosanske recenzije sa elementima živog narodnog govora, a uz njih valja vezati i nekanonske tekstove: koje spadaju u staru duhovnu književnost.

Ogromna većina duhovnih tekstova, kako kanonskih tako i apokrifnih, dobar dio zapisa i natpisa, a pogotovo povelja i pisama predstavljaju veliku vrijednost kao spomenici jezika, pismenosti, opće kulture i historije, a poneki od njih izdvajaju se i nameću i savremenom

čitaocu kao primjeri poetskog nadahnuća i književnog kvaliteta. Na kraju bi došla lijepa književnost. Njeni tragovi i uticaji su dosta blijedi, ali ipak živi i evidentni. Nažalost, kao i u ostalim južnoslavenskim književnostima toga doba, takva literatura, koja se njeguje naročito na dvoru vladalaca i oblasnih gospodara, neoriginalna je, prevodilačka, a u najboljem slučaju prerađivačka.

„Donedavno se smatralo da je broj bosanskih rukopisa crkvene književnosti toliko oskudan da je nemoguće na osnovu njih napraviti bilo kakve ozbiljnije tekstološke ili umjetničke sinteze. Pogotovo poslije prvog i drugog svjetskog rata, vremena u kome su nestala ili izgorjela čak tri bosanska rukopisa u Narodnoj biblioteci Nikoljsko evanđelje, Daničićevo evanđelje i Treće beogradsko evanđelje). Međutim, broj bosanskih medijevalnih rukopisa iznenada se, posljednjih godina, počeo povećavati, zahvaljujući novim naučnim istraživanjima, tako da bi se danas već moglo prići studioznom proučavanju ovih rukopisa, iz više važnih aspekata.“ (Dizdar, 1969:16)

Prvi seriozni pregled djela crkvene književnosti bosanskog i humskog područja crkvenoslavenskog jezika i srpskohrvatske recenzije dao je Vladimir Vrana (Književna nastojanja u srednjovječnoj Bosni, Napretkova „Povijest hrvatskih zemalja“, Sarajevo 1942).

Bosanski crkveni književni spomenici, kako glagoljski tako i ćirilčki, pisani su na pergamentu, a pokasno, krajem 14. i početkom 15. vijeka, ulazi u u potrebu hartija za pisanje knjiga. Na papiru su pisani sljedeći manuskripti: Četveroevanđelje i Dobolje, Mostarski listovi, Beogradski apostol i Zbornik krstijanina Radosava, u svemu dakle četiri rukopisa, nastala, u vrijeme kada je papir ušao u upotrebu i u kraljevsku dvorsku kancelariju u Sutjesci, Bobovcu i Jajcu.

Po konciznosti i nekim formalnim osobinama su slični natpisi koji se pojavljuju najviše na stećcima, a zatim na crkvenim građevinama, sudačkim stolicama, mauzolejima, kaznenim pločama, itd. I kao što pisac zapisa na marginama svojih ili tuđih knjiga mora u nekoj mjeri da se drži izvjesnih pravila u formiranju rečenice, proporcija i sadržaja zapisa, tako i pisci epigrafa imaju prilično strogo određene formule, o kojima su morali voditi računa. Naročito je takav slučaj sa nadgrobnim tekstovima – epitafima, što je i razumljivo s obzirom da grobno slovo mora da sadrži dostojanstvo i mjeru u stilu i jeziku zbog bola što valja da ga izrazi. U sadržaju nekih bosanskih i humskih epigrafa ima izvjesnih reminiscencija na stare grčke i latniske natpise, kao i na suvremene ili talijanske epitafe, ali se ovdje ne radi o direktnom uticaju tih tekstova, nego o rezultatima koji su prozašli iz istog napora i raspoloženja da se nađe adekvatan tekst motivu iz kojeg bi trebalo da proizađe.

Zaključak

Srednjovjekovna Bosna nije ostavila svojim potomcima ni druga originalna djela književna neznatan broj bio je poznat u susjednim zemljama. Ali, nema potrebe da se preskromno i stidljivo krije ono što je u njenoj prošlosti zaista stvoreno kao kulturna vrijednost, i predato u riznicu zajedničke jugoslavenske kulture, kao njen integralni dio.

Treba znati da je prvi fresko -portret naslikan u Stonu, staroj prijestonici Humske zemlje. Neka se zabilježi da je prva i najstarija bosanska glagoljica kod Ljubuškog. Zašto se ne bi upamtilo da je prvi i najljepši naš ćirilički spomenik crkvene književnosti napisan negdje u Humu ili na dvoru Kulina bana u Bosni? Dobro je da se nove generacije upoznaju s činjenicom da bosanski glagoljski rukopisi, pisani poluoblom glagoljicom, spadaju među najstarije i najvažnije glagoljske spomenika paleobosanske redakcije .

Literatura:

Knjiga „MEDIJSKA KULTURA U BIH“ FEJZIĆ- ČENGIĆ

Knjiga „STARI BOSANSKI TEKSTOVI“, MAK DIZDAR

- [1] Bakula, Petar: Hercegovina prije sto godina (shematizam), Provincijalat hercegovačkih franjevac, Mostar, 1970.
- [2] Fučić, Branko: Kulturno-povijesni vidovi glagoljske epigrafike, Croatica christiana, god. 5., sv. 8., Zagreb, 1981.
- [3] Fučić, Branko: Glagoljica na natpisima u Bosni i Hercegovini, Nova et vetera, sv. 1. - 2., Sarajevo, 1982.
- [4] Pisana riječ u Bosni i Hercegovini od najstarijih vremena do 1918. godine, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982.
- [5] Rupiće, Bonicije: Ubikacija Vrulje, stare dosad nepoznate župe kod Ljubuškog, Rad JAZU, sv. 322., str. 265. - 284., Zagreb, 1961.
- [6] Šurmin, Đuro: Hrvatski spomenici, Zagreb, 1898.
- [7] Valenta, Leonard: Stari grad Ljubuški,
- [8] Vego, Marko: Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1962

